

EUGEN NEGRICI DINCOLO DE MITOCRITICĂ

Silvia MUNTEANU¹

yonk_1174@yahoo.com

ABSTRACT: This paper aims to explain, from a psychoanalytical point of view, the author's perspective when analyzing the *illusions* of romanian literature. Eugen Negrici proposes a new hierarchy and the canon review, according to an archetipal pattern. The critic considers that we built some mythological figures which cannot be re-evaluated revisiting their works. Eugen Negrici thinks that any autor/creator, during his work/writing, tries to make a terapy for solving cultural conflicts and sufferings which were abandoned unconsciously. A specific capacity of the artist-creator is to control the ego regression to primary process.

KEYWORDS: creator, archetype, unconscious, illusion, literature

Eugen Negrici se impune, chiar de la debut în peisajul criticii noastre literare, prin noutatea abordării, indiscutabilă a *expresivității involuntare*, sintagmă devenită etalon al personalității criticului. „Minte speculativă”² – cum îl caracterizează Nicolae Manolescu – criticul vorbește despre relația textului cu producătorul său încă din lucrarea *Figura spiritului creator* (1978), anunțând o schimbare de atitudine, dezvăluită lectorului abia în *Iluziile literaturii române* (2008), carte ce a produs reacții contradictorii în rândurile publicului. Poziția sa critică este originală, deoarece autorul considera că interpretarea unui text nu poate fi privită ca o simplă decodare, „ci străpungerea conținutului manifest (amăgitor și dezamăgitor adesea) pentru *revelarea conținutului latent dincolo* (s. a.) și, uneori, împotriva dorinței autorului ca forma să fie înțeleasă și consemnată așa cum a produs-o el”³. Într-un astfel de proces interpretativ, rolul criticului este unul activ, fiind chemat „să-și înfrângă convenționalitatea și inerția psihologică pentru a-și stimula capacitatea de investiție critică în receptarea activă a operei”⁴.

1 Profesor de Limba și literatura română la Colegiul Tehnic „Dimitrie Ghika”, Comănești.

2 Nicolae Manolescu, „Eugen Negrici”, în *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Pitești, Editura „Paralela 45”, 2008, p. 1253.

3 Marian Papahagi, *Fragmente despre critică*, Cluj-Napoca, Editura „Dacia”, 1994, p. 34.

4 *Ibidem*, p. 35.

Scrisă parcă în manieră postmodernistă, *Iluziile literaturii române* este apreciată de lectorul inocent, și nu numai, drept o re-interpretare ironică și parodică a literaturii și criticii literare românești, a cărei finalitate a fost decanonizarea și demitizarea „valorilor”. Înainte de a emite o judecată de valoare se cuvine a ține cont în primul rând de afirmația autorului însuși „Cartea nu incriminează, nu dă verdicte, ci constată și descrie” (declara Eugen Negrici într-un interviu realizat de Marius Chivu), deoarece „Analistului i se cere neutralitate. El trebuie să fie neutru în ce privește valorile religioase, morale și sociale [...] să nu privilegieze – în funcție de prejudecăți teoretice, un anumit fragment sau un anumit tip de semnificații”⁵. În al doilea rând, trebuie avută în vedere și metoda de analiză utilizată. Astfel, vom reuși să descoperim meritul principal al cărții, și anume, demersul psihanalitic și abordarea literaturii și criticii literare române prin grila miturilor latente existente în psihismul colectiv românesc, interpretare spre care ne ghidează tot autorul când ne dezvăluie ideea de la care pornește – citatul lui Roger Bastide „miturile sunt ecrane pe care sunt proiectate angoasele colective”⁶.

Atent la detalii și subtilități, lectorul eficient descoperă că metoda de investigare utilizată de Eugen Negrici este psihanaliza aplicată, o ramură a psihanalizei care se ocupă cu studiul fenomenelor culturale și spirituale. Noțiunea-cheie aflată la baza cercetării este aceea de *inconștient*, pe care Freud l-a caracterizat restrictiv și exclusivist, desemnându-l doar rezervorul tendințelor înfrânate, înăbușite, refulate, frustrate. Așadar, inconștientul este cel care exprimă lapsusurile, actele ratate, visele ființei umane și, de aici pornește Eugen Negrici cercetarea, „examinează contradicțiile inerente tuturor stărilor afective”⁷, afirmând „necesitatea cunoașterii trecutului pentru înțelegerea prezentului”⁸ și caracterizând starea artiștilor ca una în care „viața interioară nu este supusă controlului strict al rațiunii”⁹. Exegetul revalorizează inconștientul, privindu-l drept „instanța primară și creatoare a omului, izvorul nesecat al artelor și al realizărilor”¹⁰.

5 Victor Săhleanu; I. Popescu-Sibiu, *Introducere critică în psihanaliză*, Cluj, Editura „Dacia”, 1972, p. 133.

6 Eugen Negrici, *Iluziile literaturii române*, București, Editura „Cartea românească”, 2008, p. 7.

7 Victor Săhleanu; I. Popescu-Sibiu, *op. cit.*, p. 19.

8 *Ibidem*, p. 19.

9 *Ibidem*.

10 *Ibidem*, p. 200.

Extrapolarea sa critică se îndreaptă spre conceptul de inconștient colectiv, formulat de C. G. Jung. Psihanalistul aprecia că „în timp ce inconștientul personal se formează în ontogeneza fiecăruia dintre noi, inconștientul colectiv se transmite ereditar”¹¹, iar arhetipurile „care împreună alcătuiesc inconștientul colectiv concentrează experiența speciei în situații existențiale cheie”¹².

Inconștientul colectiv reprezintă un *datum* universal, astfel încât orice ființă omenească are din prima clipă de viață în construcția sa psihică acest substrat arhetipal. C. G. Jung a încercat, interpretând visele și simbolurile, să descopere compensarea determinată de arhetipuri ca indici ai transformărilor psihice. Arhetipul poate fi echivalat cu înțeleptul ce ființează în individ, înțelepciunea care călăuzește devenirea umană.

Psihicul uman, care este alcătuit din procese psihice conștiente și inconștiente, este animat de o masă de energie psihică. Ființa umană cuprinde trei planuri: corpul, sufletul și spiritul. Ceea ce sondează criticul literar este spiritul, privit ca principiu creator universal, o sursă de inteligență și energie.

Din punct de vedere psihologic, spiritul este substanța transformatoare care se activează în sânul creaturii umane; este aspectul dinamic al psihismului, care produce și face ordine în imaginile psihice cu scopul „de a permite priza de conștiință”¹³. C. G. Jung considera că „viața și spiritul sunt două puteri sau două necesități între care omul se află plasat”¹⁴. Inconștientul colectiv este zona din inconștient alcătuit din ansamblul instinctelor și a tot ce are legătură cu acestea: imaginile primordiale pe care Jung le numește arhetipuri. Arhetipurile sunt centre încărcate energetic prin concentrarea a milioane de experiențe imemorabile și se traduc prin imagini și simboluri extrem de încărcate afectiv, traversând epoci și civilizații, luând viață în mitologii, religii, legende, gesturi rituale, opere de artă și limbaj. Considerate esența unui *illo tempore*, arhetipurile condiționează viitorul, în sensul că simbolurile facilitează trecerea energiei psihice de la o formă inferioară la una superioară.

Astfel, Eugen Negrici invită, în *Iluziile literaturii române*, la o întâlnire a cititorului contemporan profan cu arhetipurile generatoare de forță,

11 C. G. Jung, *Opere complete*, 4, *Freud și psihanaliza*, Traducere din limba germană de Daniela Ștefănescu, București, Editura „Trei”, 2008, p. 10.

12 *Ibidem*, p. 10.

13 Victor Săhleanu; I. Popescu-Sibiu, *op. cit.*, p. 35.

14 C. G. Jung, *op. cit.*, p. 215.

bucurie și liniște. Condiția impusă este descifrarea semnificațiilor, re-descoperirea valorii arhetipurilor care ne va ajuta să le înțelegem și apoi să devenim mai autonomi, să ne eliberăm de iluzii și de clișeu „clasic, capodoperă, permanentă”¹⁵, lexeme devenite în conștiința noastră „cuvinte mărețe care vădesc fără doar și poate, râvna fierbinte a dăinuirii”¹⁶. Arhetipurile se conturează ca prezențe eterne și permanente, pe care conștiința omului le percepe sau le ignoră; noi până acum le-am ignorat, iar perceperea s-a dovedit a fi dureroasă, dacă avem în vedere reacțiile declanșate la apariția acestei lucrări. Metoda psihanalitică, o călătorie explorativă a inconștientului, l-a condus pe exeget la „dezvăluirea a ceea ce zace în noi”¹⁷ urmată de „despovărare sufletească [...] prin conștientizarea materialului inconștient, prin interpretarea sa”¹⁸, aducând în prim plan personalitatea creatoare și descoperind „conflicte, tendințe, defense, rezistențe, teme”¹⁹ în inconștientul nostru, unde există „elemente din sufletul pământului pe care ne-am născut”²⁰.

Arhetipurile care „concentrează experiența speciei în situații existențiale cheie”²¹ se exprimă ca instanțe de manifestare și de reprezentare moștenite, preexistente în adâncurile inconștientului și activate numai dacă o problemă din interiorul unui individ sau din exterior le declanșează. Este de domeniul evidenței faptul că Eugen Negrici consideră epoca comunistă drept o situație existențială cheie ce a favorizat apariția unui spațiu prielnic efervescenței mitogenetice. Încercând să descopere o nouă „expressivitate involuntară” în textele dictate de realismul socialist ajunge la identificarea câtorva mituri ce stau la baza literaturii române. Ipostaziindu-se într-un „cititor foarte original”²² al operelor, Eugen Negrici „nu-și scoate nici o clipă halatul alb al cercetătorului. Critica lui e inteligentă și precisă, asemănătoare unor buletine de diagnostic”²³.

Demersul critic lucid și obiectiv din lucrarea *Literatura română sub comunism 1948–1964* generează tristețea autorului, atunci când

15 Eugen Negrici, *op. cit.*, p. 37.

16 *Ibidem*.

17 Victor Săhleanu; I. Popescu-Sibiu, *op. cit.*, p. 133.

18 *Ibidem*.

19 *Ibidem*, p. 133.

20 *Ibidem*, p. 201.

21 C. G. Jung, *op. cit.*, p. 10.

22 Nicolae Manolescu, *op. cit.*, p. 1254.

23 *Ibidem*.

conștientizează vacuitatea spirituală și literară determinată de ideologia comunistă și implicit autosuspendarea criticii literare. În aceste condiții nu se poate vorbi despre o evoluție normală, lineară a literaturii române, așa cum sugerează, din superficialitate analitică, unii istorici literari. Pornind de la această premisă se conturează miza demersului său critic din *Iluziile literaturii române*, care nu e nicidecum demitizarea, ci explicarea circumstanțelor care au determinat supralicitarea valorilor literare românești, creând mituri, și totodată, (auto)iluzia colectivă.

Privit din perspectivă psihanalitică, inconștientul colectiv românesc se fundamentează pe de o parte pe frustrări și angoase cauzate de derapajele istorice și politice – de aici rezultând, în termenii lui E. Lovinescu, eforturile de sincronizare cu spiritul veacului având drept consecință *arderea etapelor* – iar, pe de altă parte, complexe induse de postura noastră istorică particulară ce a atins apogeul în perioada comunistă. Deși a fost prefigurată și anterior, protocronismul devine acum *biserica protectoare* a neamului nostru. Iluzia că suntem primii, *pionieri* în toate, a insuflat verdicte ridicole și date aberante cu privire la începuturile scrisului și literaturii noastre culte și a determinat un proces de autosugestie națională: „În năzuința aproape generală de a coborî limita inferioară a nașterii literaturii, limba în care sunt scrise textele convocate în sprijin va pierde orice importanță. Decisive sunt teritoriul pe care au fost redactate (sau uneori pur și simplu transferate), originea (adesea doar bănuită) a autorilor și nu mai puțin a copiștilor înșiși, subiectul românesc sau întrucâtva local al textului”²⁴.

Uimit, dar și dezamăgit de persistența unor asemenea opinii în critica și istoria noastră literară, Eugen Negrici se întreabă cu o ironie amară „de ce nu ne hotărâm odată să-l adoptăm pe Ovidiu, căci după el ar putea urma întreaga literatură latină”²⁵. Această întrebare retorică nu se adresează nimănui în mod particular, ci are rolul vădit de a trage un semnal de alarmă asupra unor opinii exaltate care circulă și-n manualele școlare, întreținând falsele iluzii.

Înrădăcinată în inconștientul colectiv, obsesia umplerii golului s-a manifestat sub forma unui dublu impuls, ocrotitor și compensator, sub imperiul căruia s-au cristalizat două stări de conștiință generatoare de mit: un sentiment al frustrării și al vacuității, precum și un sentiment al primejdiei prezente sau viitoare: „Miturile germinate de aceste stări de conștiință

24 Eugen Negrici, *op. cit.*, p. 213.

25 *Ibidem*.

se servesc de mecanismul psihologic al compensării care, în plan literar, adoptă calea cunoscută a idealizării²⁶.

Explorator al abisurilor sufletești, re-construind traseul schițat de Nietzsche-Groddeck-Freud, care erau de părere că „suntem trăiți de forțe necunoscute și care nu pot fi stăpânite”²⁷ Eugen Negrici se arată convins de ideea că inconștientul este „un organ natural având o energie productivă specifică” și este „o forță-mamă a creației spirituale”, astfel încât fantezia exteriorizată a acestor forțe se întrupează în următoarele mituri fundamentale ale literaturii noastre: mitul Salvatorului, mitul Paradisului pierdut, mitul Unității, mitul Cetății asediate și mitul Complotului malefic. Subordonate acestora se mai pot identifica alte câteva mituri, cum ar fi: mitul milenarist al Noii Vârste de Aur, mitul Paradisului de mâine „viitorul luminos”, mitul Superiorității, mitul Eroului, mitul Omului Providențial, mitul Progresului, căci, din perspectivă psihanalitică „omul găsește în cuvinte un substitut al actului”²⁸. Freud spunea că „apărarea este nucleul mecanismului psihic”²⁹, de unde criticul reține, în aceeași viziune că „unele idei sunt incapabile să pătrundă în conștiință – nu din cauză că ele nu sunt încărcate emoțional, ci pentru că sunt prea încărcate”³⁰.

Mitul Salvatorului se întrevede dincolo de filonul epic în numeroase opere literare, începând cu scrierile cronicarilor și continuând cu basmele populare sau culte, nuvelele și romanele istorice în care eroii simbolizează Lumina. Criticul evidențiază faptul că acest mit este „avizat de anumite precise împrejurări (dezorientare socială, dezamăgire, setea de dreptate, disperare istorică) și e întotdeauna asociat simbolurilor purificării (prin zdrobirea Balaurului, biruința asupra Răului și a Întunericului)”³¹.

G. Roheim a ajuns la concluzia că „Toți oamenii au nostalgie trecutului, sunt *laudatores temporis acti*. Regretul trecutului este o emoție universală, regresivitatea este o stare sufletească universală. Toate atitudinile emoționale irealiste sunt un fel de magie inconștientă”³². Această nostalgie a trecutului generează Mitul Paradisului pierdut, asociat de inconștientul colectiv cu

26 *Ibidem*, p. 23.

27 Victor Săhleanu; I. Popescu-Sibiu, *op. cit.*, p. 83.

28 *Ibidem*, p. 33.

29 *Ibidem*.

30 *Ibidem*.

31 *Ibidem*, p. 21.

32 *Ibidem*, p. 124.

perioada interbelică în care literatura română cunoscuse o perioadă de înflorire. De aceea, într-o perioadă dominată de vacuitate spirituală cum a fost epoca proletcultistă, supralicitarea valorilor interbelice este privită drept o consecință firească.

Studiul asupra inconștientului colectiv îi permite autorului să demonstreze rolul de „mecanism principal al inconștientului în destin”³³ și-l determină să aprecieze că perceperea patetică a realității, inclusiv a realității literare, este rezultatul fatalității situațiilor istorice și vicisitudinilor noastre: „Dacă există o fatalitate ea este internă”³⁴. Negrici are în vedere și doctrina liber-arbitrului – susținută de Bernheim – care „se bazează pe o iluzie, datorită tendinței de raționalizare a spiritului nostru”³⁵, atunci când ia atitudine față de cei care „întrețin iluzia existenței unei literaturi în perioada medievală sau comunistă”³⁶ sau evidențiază aparenta normalitate prin formule sacramentale sau titluri pompoase. Criticul întrevide posibilitatea evadării din păienjenișul iluziilor literaturii române în afirmația lui Buda „ne putem elibera de fatalitatea dureroasă prin cunoaștere”³⁷. Numai cunoscând și acceptând „forțele productive ale stării originare”³⁸ cititorul va putea emite propriile judecăți de valoare, reușind să se descătușeze de „autoritatea unei paradigme canonice”³⁹.

Pe urmele lui Otto Rank, Eugen Negrici este de părere că artistul, prin creație, efectuează o autoterapie, rezolvând cultural conflicte și suferințe abandonate în inconștient. Capacitatea specifică a artistului-creator este „regresiunea controlată a ego-ului spre procesele primare”⁴⁰.

Interpretarea *sui-generis* a genezei *iluziilor literaturii române* relevă explicit calitatea de psihanalist pe care și-o asumă Eugen Negrici. El consideră creația „în esența ei, o taină”⁴¹ în care artistul are capacitatea „de a-și deschide sufletul la influența inconștientului (colectiv)”⁴². Cum menționa și C. G. Jung, artistul vizionar „vorbește din spiritul și inima omului către

33 *Ibidem*, p. 143.

34 *Ibidem*.

35 *Ibidem*, p. 144.

36 Eugen Negrici, *op. cit.*, p. 128.

37 Victor Săhleanu; I. Popescu-Sibiu, *op. cit.*, p. 145.

38 *Ibidem*, p. 182.

39 Eugen Negrici, *op. cit.*, p. 106.

40 Victor Săhleanu; I. Popescu-Sibiu, *op. cit.*, p. 187.

41 *Ibidem*, p. 211.

42 *Ibidem*.

spiritul și inima omenirii”⁴³. Tot astfel, artistul român dă expresie neliniștii ancestrale a poporului nostru: spaimele trecutului și frica de viitor.

Procedeul psihanalitic ales de Eugen Negrici este complicat deoarece a ținut reconstrucția personalității literaturii române, sau, mai precis, renașterea ei prin grila miturilor latente din inconștientul colectiv. Este pertinentă în acest context de interpretare psihanalitică a literaturii noastre afirmația lui Gaston Bachelard „Imaginația este aceea care ne leagă pe noi de noi-înșine prin mijlocirea unor infinite ocoluri ale reveriei și ale muncii”⁴⁴, care accentuează ideea autorului că literatura este o cale de acces spre inconștientul colectiv, facilitând procesul de cunoaștere prin depășirea barierei *iluziilor*.

Bibliografie:

A. Bibliografie de autor

- [1] Negrici, Eugen, *Iluziile literaturii române*, Editura „Cartea românească”, București, 2008.
- [2] Negrici, Eugen, *Literatura română sub comunism 1948–1964*, Editura „Cartea românească”, București, 2010.

B. Studii și articole despre autor în volume:

- [3] Crohmălniceanu, Ovid S., „Negrici, Eugen”, în *Pâinea noastră cea de toate zilele*, Editura „Cartea românească”, București, 1981, pp. 367–371.
- [4] Culcer, Dan, „Negrici, Eugen”, în *Serii și grupuri – Citind și trăind literatura*, Editura „Cartea românească”, București, 1981, pp. 109–114.
- [5] Manolescu, Nicolae, „Eugen Negrici”, în *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Editura „Paralela 45”, Pitești, 2008, pp. 1250–1257.
- [6] Manolescu, Nicolae, „Eugen Negrici”, în *Literatura română postbelică. Lista lui Manolescu, III. Critica. Eseul*, Brașov, Editura „Aula”, 2001, pp. 323–335.
- [7] Papahagi, Marian, „Eugen Negrici”, în *Fragmente despre critică*, Cluj-Napoca, Editura „Dacia”, 1994, pp. 30–36.
- [8] Spiridon, Monica, „Negrici, Eugen”, în *Dicționarul general al literaturii române* (coord. general Eugen Simion), L/O, Editura „Univers enciclopedic”, 2005, pp. 588–589.
- [9] Ulici, Laurențiu, „Eugen Negrici”, în *Literatura română contemporană, I – Promoția '70*, Editura „Eminescu”, București, 1995, pp. 484–487.

43 *Ibidem*.

44 *Ibidem*, p. 291.

C. Alte surse

- [10] Freud, Sigmund, *Opere esențiale II, Interpretarea viselor*, Traducere din germană Roxana Melnicu; notă asupra ediției Raluca Hurduc, Editura „Trei” București, 2009.
- [11] Jung, C. G., *Opere complete, IV, Freud și psihanaliza*, Traducere din limba germană de Daniela Ștefănescu, Editura „Trei”, București, 2008.
- [12] Săhleanu, Victor; I. Popescu-Sibiu, *Introducere critică în psihanaliză*, Editura „Dacia”, Cluj, 1972.